

(Ժ)էպէտ Տին մատենագիրներ կ'ըսեն
[Թէ պապիրի լաւագոյն տեսակն է ճեր
մակագոյն լաւ ողորկածը, որուն վրայ
ամենագիրաւ կը գրուի, բայց մինչև
Տիմա գտնուած պապիրէ գրուածներուն
ամենէն աւելի ճերմկագոյնները դեղնի
զարկած են, ու որչափ ալ ողորկ ըլլան՝
միշտ խորտուքորտ են. անոր համար շատ
զարմանալու բան է որ ինչպէս անանի
մաքուր ու ձեւաւոր գրեր կըցեր են ա-
սոնց վրայ հանել. կ'երևայ [Թէ աս գը-
րերը եղեգէ գրչով կը գրէին, և շիտակ
գծեր քաշելու համար ալ քանոն կը
գործածէին : Պապիրներու մէջ նկար-
ներ ալ կը գտնուին, որոնք նոյն եղեգէ
գրչով գրած են՝ ինչ որ գրերը. և ասոնք
շատ ճարտարութեամբ, մաքրութեամբ
ու մեծ ճշգրութեամբ քաշուած են, մա-
նաւանդ կենդանեաց նկարները : Ըս-
պիսի ուրուագիծ նկարներ, որ Լգի-
պտոսի գետնագամբաններուն ու քանի
մը չմնացած յիշատակարաններու վրայ ալ
կը տեսնուին, ուրիշ տեղ չեն գտնուիր :

Մուսմիայից մէջէն շատ անգամ պապիւրներ կը գտնուին, որոնք անարատ մընացած կ'ըլլան . ասոնք մուսմիային պատանայը քսաներորդ ծրարին մէջ դրած կ'ըլլան, ուստի պէտք է աս քսան ծրարը քակել որ գտնուին : (Լ) Կէպէտ ընդհանրապէս արանց և կանանց մուսմիայից մէջ ալ կը գտնուին պապիւրի գալարներ, բայց աւելի արանց, և երկու ազդրներուն մէջտեղի միջոցը դրուած կ'ըլլան, երբեմն ալ (Թ և ին տակ : Բայց աս գալարները բանալու ատեն մեծ զգուշութի պէտք է բանեցընել, ինչու որ շատ չորացած ու դիւրաբեկ են . սակայն 'ի վերայ այսր ամենայնի յիրաւի հիանալու արժանի է որ այնչափ հին բաները, յետ այսչափ դիւրաբեկ ըլլանուն՝ մինչև հիմա ամբողջ պահուած են, ու դիւրաւ կրնան բացուիլ և առանց պակաս բառի՝ կամ տողի մը օրինակուիլ . ինչպիսի համեմատութիւն հերքելանոյի պապիւրներուն հետ, որ ինչպէս վերն ըսինք՝ մեծաւ աշխատութեամբ, ան ալ ոչ միշտ կամ գոնէ ամբողջութեամբ չէ, հազիւ կրնան կարգազուիլ : Հնդկաս.

տանի մէջ գտուած պապիրններն ալ շատ անարատ ու ամբողջ մնացած են իրենց գոյններովն ու ոսկեզօծումներով . ասոնց մէջ շատին գրերը փոխանակ անմիջապէս բուսական նիւթին վրայ գրուած ըլլալու, առաջ նոյն կեղեւները իւղային ներկով մը ծածկած են և ոսկով պատած զանազան զարդերով . յետոյ վրան ջնարակի պէս՝ խժային թանաքով մը գրած։ Եւ յսպիսի պապիր մը կը գտուի նաև մեր թանգարանին մէջ քիչ ըսուած լեզուով գրած՝ որուն վրայ ուրիշ անգամ կը խօսինք։

U. 8.

ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹԻՒՆ

ՃԼՄՏԼՄՈՒԹՅՈՒՆ

Մեռած կենդանիներէն օգուտ հանելու միջոց-
ներ .

ሀ. የፕላንና ልማት ማረጋገጫ ሰነድ ላይ የተገለጸውን ገንዘብ ይገኝ፡

ԼՄԻՆԳԸ գիտեն [Թէ արեւելք որչափ
ետեւ է հիմակուան եւրոպացւոց յառա
ջագիւմու[Թենէն ըստ ամենայն գլխոց՝
այնպէս որ դրե[Թէ համեմատու[Թիւն մը
ընելը իրաւամբ ծիծաղելի բան կ'ե
րեայ իմաստնոց առջին, անոր համար
զարմանալու բան չէ [Թէ որ նաեւ սովո
րական երեւցած արուեստներու և ճար
տարու[Թեանց մէջն ալ շատ ետեւ ըլլայ
և տնտեսական ճարտարու[Թեանց ալ
քանի մը մասերուն և ոչ իսկ գաղափարը
ունենայ. աս ետքիւններուս կարգէն է
կենդանեաց սատակները բանի բերելու

ճարտարութիւնը, որ եւրոպացւոյ մէջ սովորական դարձած է անթիւ օգտակարութեցը և անհամեմատ շահին համար, զորն որ հետեւեալ հատուածներուն մէջ յայտնի պիտի տեսնեն ընթերցողք:

Այս ճարտարութեան օգտակարութեանը դէմ միայն աս երկբայութիւնս կրնայ ծագիլ թէ կենդանեաց դիակները կամ նեխութեան և կամ ունեցած փոխադրական և վտանգաւոր հիւանդութեանցը պատճառաւ՝ գործաւորաց առողջութեանը կրնայ փասել, ուստի հիմա հոս համառօտ մը ջանանք ցուցընել թէ ինչ աստիճանի զգուշութիւն պէտք է ընել այնպիսի դիպուածի մէջ, և թէ գլխաւոր դարմանը ո՞րն է:

Ա. Եթե խութեան կողմանէ շատ վախ նայու բան չկայ. վասն զի Աւրոպայի մէջ ամէն մէկ այսպիսի ճարտարութեց ետեւէ եղող գործարաններու վրայ եղած անաչառ քննութիւնները յայտնի կը ցուցնեն որ ոչ գործաւորներու և ոչ ալ մերձակայ բնակչաց առողջութեմը փաստ մը հասեր է. սոյն խնդրոյս նկատմամբ մանրամասն քննութիւններ եղած են նաև սոսինձ և աղէլար շինող գործարաններու վրայ, նոյնպէս կենդանեաց ոսկրոտի և աւշակի տեսակ նիւթ գործածող գործարաններու, խաղախորդի գործարաններու, և մէկ խօսքով՝ սպանդանոցներու, ուր որ ամէն տեսակ ապաւանութիւն ու աղտեղութիւն կը հաւաքուին: Ասոնցմով դիւրաւ կը ցուցուի թէ կենդանեաց սատակները առողջութեան փնտը մը չեն ըներ՝ ինչուան նաև փութեան վիճակի մէջ ալ ըլլան. բայց լաւագոյն է ապահով ու անփնտ ճամբան բռնելը, անոր համար կենդանուոյն սատակը բանալու ատեն երբոր փութեան նշան տեսնուի թէ ընդերաց մէջ և թէ ո՞ր և ի՞նչ տեղ, պէտք է վրան կրի քլորաւոր՝ սրսկել, կամ թէ կրախառն ջրով ու նաև պարզ ջրով ալ շատ անգամ լուալ: Բայց ասկէց զգուշութեան համար աս ալ գիտնալու է որ հիւանդութեամբ մեռած կամ կայծա-

կէ զարնուած կենդանիները, նոյնպէս ան կենդանիներն որոնք սաստիկ աշխատութեանէ փնտուած կը մեռնին, աւելի շուտ փութեան ենթակայ կ'ըլլան, ուստի պէտք է այսպիսիները մէկէն որչափ որ կարելի է շուտ յօշել:

Բ. Իսկ կենդանեաց փոխադրական ու վտանգաւոր հիւանդութեանցը վրայ գալով, շատ զգուշաւորութիւն պէտք է և իրենց հիւանդութեան գլխաւոր նշանները ճանչնալէն ետքը հոս դրուած կանոններուն պէտք է հետեւիլ. Կենդանեաց վրայ երեցած աւելի սովորական ու վտանգաւոր հիւանդութիւնն է ածուխ ըսուած ժանտախտը որն որ միւս անգամայն փոխադրական ալ է: Բայց դժբնդակ ախտիս նշանները հետեւեալներն են. սկզբան քաղցկեղի ուռոյցը մը կ'երևայ, բոլորչի, սրածայր, որուն վրայ մէկ կամ շատ պալարներ ալ կ'ըլլան հետը նաև սաստիկ ցաւ մը և վերջի աւտիճանի ջերմութիւն. աս ուռեցքին վրայ ելած պալարները քիչ ատենէն սև կեղև մը կը կապեն, որոնք մարած ածուխի կը նմանին, ուսկից ալ հիւանդութեան անունը առնուած է: Բայ աստէս բռնուած կենդանիները տխրութիւն մը կը ցուցնեն, կողերնին սաստիկ կը դողայ, և մարմնոյն այլ և այլ մասերը, մանաւանդ լանջքին ու կողերուն վրայ այտուցներ կ'երևան, որոնք շատ ցաւ կը պատճառեն իրենց, և զրպէջլու ատեն թմբուկի նման ձայն մը կ'ելլէ: Բահուրնէն վերջը, որ 15 կմ 30 ժամուան մէջ անհրաժեշտ կը պատահի, լեզուն սև կ'ըլլայ, արիւնը ու միսը գորշ: Բայ աստէ մեռած կենդանույ պէտք չէ դպչիլ: Ինչ որ դժուարին ըլլայ վերոյիշեալ նշաններովս ճանչնալ աս ախտս, հմուտ անասնաբուժի մը խորհուրդ պէտք է հարցընել. աս զգուշութիւն երբ կարելի է՝ ամենեւին պէտք չէ զանց առնել, իսկ երբ կերպով մը կարելի չըլլայ որոշելը ու տարակոյս մնայ հիւանդութեան տեսակին, ալ լաւ է ձեռք չգործել այնպիսի սատակին: Իսկ թէ որ ճանչցուի թէ աս փոխադրական ախտով մեռած է կենդանին, մէկ ու

կէս ոտք խորուծեամբ պէտք է հողին մէջ թաղել, և դիակն ալ փոսին մէջ տանելու ատեն շատ զգուշութի պէտք է ընել՝ որ սատակին չդպչուի, թաղելէն վերջը նոյն տեղը նշանելու է և վերջը հոն տեղը ցորեն սերմանելու է, որ պէս զի ատ թալած դիակին պարարտ ճարպը բանի գայ. երկու տարի վրան անցնելէն ետքը, փոսը բանալու է, և ոսկորները՝ որ ան ատենը առանց մօի բռն լորովին մաքուր կը գտնուին, շատ բանի կը գործածուի, ինչպէս որ ետքը ուրիշ հատուածի մէջ պիտի ըսենք:

Իսկ երբ յետ այսչափ քննութեանց դեռ տարակոյս ունենալու ըլլաս և միանգամայն չուզենաս սատակը մէկդի ձգել, ան ատեն վրադ առած կրծկալդ պէտք է ջրի հետ լուծուած կրի քլորաւորի մէջ թաթխես, նոյնպէս ձեռուրներդ ասով լուսաս, և կենդանւոյն սատակը բանալու ատենդ սոյն հեղանիւթէն վրան ու մէջը լաւ մը թափես, որով ալ վտանգի վախ մըն ալ չմնար: Եւ բանիս ամենամեծ ապացոյց կրնայ ըլլալ ետքի ատեններս իմաստուն բժշկաց խորհրդակցութիւնը ժանտախտով ապականած զգեստներուն վրայ աս հեղանիւթովս եղած փորձը:

Հիմակու հիմա հոս կը վերջացնենք աս հատուածը, ծանուցանելով որ ուրիշ չորս հատուածով կենդանին յօշուած կերպէն սկսեալ ինչուան վերջի գործողութիւնը պարզ կերպով պիտի բացատրենք:

ԲՆԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹԻՒՆ

ԲՆԱԿԱՆ ԱՇԽԱՏԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Ովկիանոսին չրոց հոսանքներուն վրայ:

ՆՈՎՈՒՆ ջրերուն մակընթացութիւնն ու տեղատուութիւնը որ Ովկիանոսին զարմանալի երևոյթներէն մէկն է, միշտ ծովուն ջրերը վազելու շարժման մէջ կը պահէ. տեղ տեղ գետերուն հոսանքէն աւելի ընթացք մը տալով անահաւ քին ծովուն, և ան աստիճան սաստիկ՝ որ

եթէ նաւապետ մը տեղեակ չըլլայ աս հոսանքներու նաւը կը մնասէ ու առաջ չկրնար երթալ. աս պատճառաւ հոս գլխաւոր հոսանքները կը դնենք և թէ որ աստիճաններու տակ ջրերը աւելի կը վազեն. իսկ մակընթացութե ու տեղատուութե վրայ խօսիլը աւելորդ կը համարինք, որովհետեւ աս բանիս վրայ Նազ մակիպին մէջ ուրիշ ատեն խօսած ենք:

Ովկիանոսի ջրերուն ընթացքը մէկ պատճառէ մը միայն առաջ չգար, այլ ուրիշ շատ պատճառներով իրեն ընթացքը կ'երագէ, ինչպէս որ հաւանական կը տեսնուին՝ երկրիս թաւալումը, կեղրոնախոյս զօրութիւնը, ջրերուն շոգիանալը, կլիմաներու և օդին բարեխառնութեան տարբերութիւնը, քամիներուն կանոնաւոր փչումը, ու երբեմն ալ սաստկաշունչ քամիները, և այլն: Եւ ապետներուն ինչ աստիճանի հարկաւոր է աս հոսանքներուն ընթացքը գիտնալը կը տեսնուի Սալին նաւապետին ըրած փորձովը, որ Վերիկէի Սիերա Լեոնայի գլուխ ըսուած տեղէն ինչուան Վերիկայի՝ որ Լորդ քաղաքը 1600 աշխարհագրական մղոն երազութեան տարբերութիւն ըրեր է 9000 մղոնի մէջ:

Հարաւային և հիւսիսային արեւադարձներուն տակ ինչուան 30րդ աստիճանը անընդհատ շարժմունք մը կայ Ովկիանոսի ջրերուն վրայ, որոնք արեւելքէն արեւմուտք կը մղուին կանոնաւոր քամիներուն պէս. Լորոպայէն Վերիկա գացող նաւերը ստիպուած են ջրին ընթացքը գտնելու համար ինչուան Վանարեան կղզիները իջնալ, որ հիւսիսային լայնութեան 27°, 28° աստիճաններուն տակն է, ուսկից սաստիկ արագութե դէպի արեւմուտք կ'երթան. նոյն կանոնը դիտելու է Վերիկայէն Միա երթալու ատենը խաղաղական Ովկիանոսով. արեւադարձներուն տակի եղած ջրերուն արեւելքէն արեւմուտք ունեցող աս ընթացքը կ'իմացուի նաեւ ասով որ քիչ կամ բնաւ քամի չեղած ատենն ալ չափաւոր քալուածքով նաւը կ'երթայ: